

Vestmannen.

Nr. 7

Bergen, 20. september 1991

7. årgang

Tankekonn

Uretten er det seinste
me kan venje kånn til.

Aslaug Høydal

Nei til statsstyrd målblendning

I Norsk Målungdom høyrer me at NMU hev sendt uppmoding til Stortinget um å taka burt siste lekken i punkt b) i paragraf 1 i Lov om Norsk Språkråd av 18. juni 1971. Det er dette punktet som hev heimla den tilskikta målblendande nednorskingi som fleirtalet i nynorskgreini i Språkrådet hev drive med.

Punktet segjer at Språkrådet skal "følge utviklingen av norsk skriftspråk og talespråk og på dette grunnlag fremme samarbeid i dyrkingen og normeringen av våre to målformer og støtte opp om utviklingstendenser som på lengre sikt fører målformene nærmere sammen".

*

I grunngjevingi frå NMU heiter det m. a. at bakgrunnen for målstoda er at Noreg som nasjon ikkje hev teke eit uppgjer med den språklege arven frå dansketidi. Nynorsk er eit fullnorsk mål som byggjer på systemet i dei norske målføri og opnar for lokalt ordtilfang. Nynorsken ber i seg heile den norske målarven, medan bokmålet er eit beinveges framhald av dansk mål og kann ikkje verta anna. Utviklingstendensane i dag går ikkje i "samnorsk" leid, men snarare hev bokmålet vorte meir merkt av dansk dei siste tiåri. Å bøygja seg for slike "utviklingstendensar" er det same som å segja farvel til ei norsk språkleg framtid i Noreg. Det kann ikkje vera ei uppgåve for norske styremakter å leggja vegen open for unorsk mål i Noreg.

Ja til norsk mål - Nei til samnorsk, sluttar uppmodingi frå målungdomen.

Styret i NM

Etter landsmøtet 1991 er styret i Noregs Mållag slik samansett: Kristian Ihle Hanto (leidar), Helga Robberstad, Aagot Opheim, Borghild Gramstad, Ingeborg Donali, Roar Madsen, Einar Schibevaag.

Einskilde var imot at NMU skulde få avgjera kven målungdomen skulde ha til talsmann i mållagsstyret. Men fleirtalet meinte noko anna, og Roald Madsen vart vald. Varamedlem for han er Lise Kvande - like eins i samsvar med ynskje frå målungdomen.

Johan H. Grimstad

Johan H. Grimstad som hev skrive diktet "Du er meg nær", er frå Hareid på Sunnmøre. Han er lærar, bonde, komponist, songar, målar, diktar - og endå meir som me ikkje nett kjem på her. Det er ikkje fyrste gongen me ser namnet hans i Vestmannen.

Du er meg nær

Det susar lint i sumarlauv
i tunet her,
og vinden kviskrar det eg veit:
- du er meg nær.

No angar det av slege gras
på vollen vår.
I lette klede du med meg
i skåren går.

Ja, du er nær, me fylgjest åt,
som alltid før.
I kvar ein ljod eg høyrer deg,
- men hjarta blør.

Nyst bar eg inn det fyrste staup
med mogne bær
frå vesle jordbærbota vår.
- Då var du nær.

Så nær - eg ser og høyrer deg
- om du er løynd.
Eg vil det slik, sjølv om det finst
ei anna røynd.

Ei anna røynd? Me lite veit
om ånd og sjel.
Eg kjenner, viv, du går her enn
og vil meg vel.

Joh. H. Grimstad

Målungsdomssamling i Nidaros

Me høyrer at målungdomen hev samling i Nidaros 27. - 28. september 1991. Staden er HF-fakultetet ved Universitetet i Nidaros på Dragsvoll.

Formannen i Studentmållaget i Nidaros, Roar Madsen, skal opna tilstellingi, og seinare på samlingi skal han tala um "Framvegar for Norsk Målungsdom". Andre innleidrarar vert Bård Dagestad, "EF-institusjonar og EF-rett i høve til nasjonal rett"; Øyvind Seland, "Korleis kann studentmållagi samarbeida med kvarandre"; Oddmund Hoel, "Målreisinga og fagtradisjonane i høgare utdanning"; Morten Søberg, "Studentmållagi og EF-arbeidet"; Hans Olav Brendberg, "Målørsla og statleg målpolitikk"; Kari Bjørnsvik og Hans Marius Hansteen, "Nokre synspunkt til tuftordskifte i NMU".

Um nokon som les Vestmannen hev hug og høve til å gjesta tilstellingi og Nidaros i tidi 27.-28. september, kann dei mælda seg til Studentlaget i Nidaros v/Line Sivertsen, telefon 07-915834 - eller NMU i Oslo.

Leidarskifte i Noregs Mållag

På landsmøtet i Noregs Mållag sist sumar var det leidarskifte. Valet var denne gongen samrøystes og utan motkandidat. Marta Østerås Falch frå Trøndelag sa nei til attval, og både valnemnd og landsmøte samla seg um Kristian Ihle Hanto.

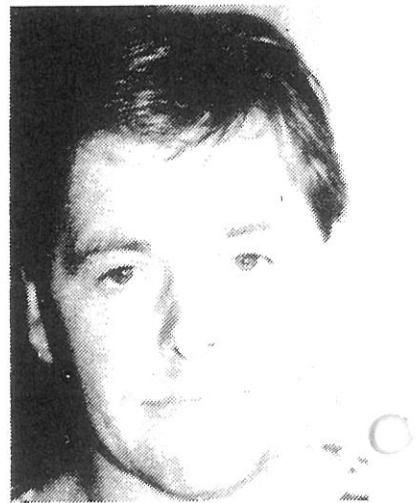
Kristian Ihle Hanto er fødd i 1953; han er frå Lunde i Telemark. Han er filolog med nordisk til hovudfag, og han var i si tid lektor på Rauland folkehøgskule og akademi med m.a. norsk og idéhistorie til læresfag. Han gav for nokre år sidan ut boki "Ideoigiar i norsk målreising" (Novus Forlag 1986), ei varsamt justera utgåva av hovuduppgåva si i nordisk. Boki held seg til eit emne som alltid vil vera viktigt so lenge det finst medvitne målfolk, men i etterkrigstidi hev snaudt bøkene um dette temaet kome i flaum. Vanleg meinung er vel at "Ideoigiar i norsk målreising" er sakleg og jamvektug, og Kristian Ihle Hanto hev fenge ros for denne utgreidangi. Han hev gode kort på hand når han set seg i formannsstolen i Noregs Mållag.

Jarl.

Vestmannalaget

Torsdag 19. september kl. 19 i Fokus bank: Festmøte for Ludvig Jerdal. Prost Alv Askeland held festtale.

Me minner òg om møtet torsdag 17. oktober kl. 19 på Bryggens Museum: Faktor og forfattar Jo Gjerstad talar um "Bergenske originalar i forrige århundre". Attåt fyredraget syner han forvitnelege ljøsbilete.

Kristian Ihle Hanto - telemarking.
Ny leidar i NM.

Olav Farestveit

Høgskulelektor, fyrsteamanuensis Olav Farestveit, Blomsterdalen, er gjengen burt, 73 år gammal. Det er sett sluttstrik for ein uvanleg givnad, for eit verksamt liv fylt av arbeidsgleda og fin idealisme.

Han var bondegut frå Modalen, høyrd til den gåverike Farestveit-ætti, og han skaffa seg ein mangslungen kunnskapsbakgrunn. Han tok jordbruksutdanning og vart fjøsmeister på Tomb jordbrukskule og deretter gardsstyrar på ein gard i Eidsvoll. Men kunnskapstrøgen førde honom til nye mål. Han vart cand. theol. frå Menighetsfakultetet, og deretter tok han eksamen på Universitetet i Oslo i soga, norsk og pedagogikk. Ja, han kvalifisera seg òg til bibliotekar.

Farestveit vart ordinert til prest i 1968, og han var vikarprest i sumarstid i Mo og Vikne. Men det vart i lærarhøgskulen han kom til å ha si lengste arbeidstid. Han kom til Volda lærarskule i 1956, og til Bergen lærarhøgskule i 1965. Ved aldersgrensa hadde han 26 års innsats i norsk lærarutdanning. Ein stor pedagog, med fine menneskelege eigenskapar, stillfarande, men med ein kunnskapsbakgrunn og ei arbeidsgleda som var uvanleg.

Attåt innsatsen hans i lærarhøgskulen stend det age og vyrdnad av bygdesogeforsattaren og bibelumsetjaren Olav Farestveit.

I si lengste tid hadde han arbeidet sitt utanum Modalen. Men kjærleiken hans til heimedalen og kulturen der gav seg fine utslag. Han var uppteken av å få skrive og få utgjeve bygdesoga, for Modalen og Eksingedalen som hadde hørt saman frå gamalt. Og då fyrste bandet av bygdeboki, Gards- og ættesoga, kom i prydleg utgåva i 1976, skrivi av Sigmund Lillejord og Eilef Steinsland, var det Olav Farestveit som hadde skrive Fyreordet, på vegner av Modalen sogenemnd der han var den drivande krafti.

I 1983 kom so "Kyrkje- og kristenliv i Modalen og Eksingedalen", eit grundig verk som Olav Farestveit hadde skrive saman med freunden sin, sokneprest Åsmund Farestveit.

Og so det andre bandet av Bygdeboki i 1990. Det er den ålmenne bygdesoga for dei two dalane, og det er eit ruvande mynsterbokverk på 776 sider.

I den boki hev Olav Farestveit, som då var pensjonist, skrive den store hovudbolken um soga frå steinalderen og fram til år 1600. Det arbeidet kan stå

som eit mynster for sogeskriving. Det byggjer på stor historisk kunna, og målbruken gjer lesnaden til ei frygd.

I dette siste bandet er det òg Olav Farestveit som på vegner av Modalen sogenemnd skriv fyreordet. Han stod bak stortaket, og berre dei innvigde veit at det var han som fann fram til dei mange andre dugande medarbeidarane, dei som var med og gjorde Modalen Bygdebok til eit samlande storverk.

Farestveit var den sjølvgløymende idealisten. Han tenkte aldri på løn for strevet. Bygdebokverki er gava hans til heimbygdi og til komande ætter. Stor takk skal han hava.

Bibelumsetjaren Farestveit må nemnast med vyrdnad. Det Norske Bibelselskap valde honom med millom dei som umsette Bibelen til nynorsk. Måldyrkaren Farestveit kjempa mot bispar og anna gjævt folk, han vilde berga det beste frå Seippel- og Indrebø-umsetjingane yver i den nye utgåva. Han vann mykje, men a-endingar og onnor forflating var fastlæst. Etterpå hev fleire og fleire skyna at det vilde ha vore klokt og rett å høyra meir på den målkunnige modølen Olav Farestveit.

Ludv. Jerdal.

Vestmannen.

Vestmannen kjem til vanleg ein gong i månaden.

Bladpengar kr. 100,- for året.

Kan tingast på alle poststader og beinast frå «Vestmannen», Helge Liland.

Midgeilen 16, 5067 Store Milde

Postgiro: 425 63 92.
Bankgiro: 8401.21.43027.

Utgjevar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen,
Telefon (05) 317929/313116.

Bladstyrar:
Jostein Krovik,
6143 Fiskåbygd
Telefon (070) 21 1429

Forretningsførar:
Helge Liland,
Midgeilen 16,
5067 Store Milde
Telefon (05) 99 15 25

Prenta hjå:
Rhema Grafisk as, Bergen
Telefon (05) 328022

Maktsentralisme i NM?

Etter det Vestmannen høyrer var styret i Noregs Mållag fram på og vilde ha landsmøtevedtak på at Noregs Mållag skulde ha rett til å godkjenna lovene i ungdomssamskipnaden Norsk Målungdom. NM-styret hadde ferdig lovbrigdeframlegg um dette, som skulde leggjast fram for landsmøtet 1991. Det høyrer med i soga at dei vilde fremja lovbrigdeframlegget utan å dryfta saki med den parten det først og fremst galdt - målungenomen.

NMU fekk seg nyleg påvinga ein samarbeidsavtale som dei ikkje ynskte, med NM, og det segjer seg sjølv at reaksjonane var sterke mot denne freistnaden på maktmisbruk frå eit anna lag - i strid med den samarbeidsavtalen NM sjølv vilde ha. Ei rundspyrjing til sume andre ungdomssamskipnader synte at desse ungdomssamskipnadene ikkje var bundne under modersamskipnadene sine på ein slik måte som maktsentralistar i NM visst måtte tenkja seg å binda NMU under NM.

No hev NMU statstilskot til arbeidet sitt - til liks med andre landsfemnande ungdomssamskipnader. Av den grunn bad målungenomen Barne- og familiedepartementet gjeva ei utsegn um korleis fjernstyringi til dei kontrollhuga lovbrigdeskriverane vilde verka inn på eit statstilskot. NMU høyrer til i den gruppa av ungdomssamskipnader som fær høgast statstilskot - gruppa med sjølvstendige og demokratisk uppbygde samskipnader. Me hev kopi av svaret frå departementet, og det er klårt og sterkt. Ein skipnad som NM-styret ynskte vilde vera eit brot med demokratisk uppbyggnad

i ein samskipnad, slik departementet tolkar umgrepene, og statstilskotet til NMU vilde minna sterkt. Departementet legg til at vedtak i NM kann ikkje avgjera korleis lovene i NMU skal vera og praktiserast, dersom ikkje NMU gjev NM rett til slik innblanding. Det er, innlysande nok, NMU sjølv som vedtek sine eigne lover. Eit landsmøtevedtak i NM um lovene i NMU var soleis eit daudsfødt vedtak - um ikkje NMU var samd.

Etter denne heilt knusande departementssutsegne la styret i NM burt lovbrigdeframlegget i stor togn. Framlegget kom aldri upp på målagslandsmøtet.

Sume tykkjer vel at Vestmannen ikkje trøng skriva um denne saki, sidan ho rann ut i ingenting. Men ikkje alt utriveleg skal eller bør sopast under teppet. Sentralistisk makthug av det slaget som her tykkjест verta openberra, burde vera heilt utenkjleieg i ein samskipnad som ved andre høve rosar seg av synsmåtar som peikar i motsett leid. Visse demokratiske grunnprinsipp bør få vera ubrytelege. At det skulde trengast departementshjelp til å tyda eit tolleg tydeleg kart, legg ein viss komisk glans yver det påtenkte maktsentralistiske varpet.

Me vil helst tru at det burlagde lovbrigdeframlegget er eit eingongstilfelle som botnar i ei svimringstokt av tankeløysa eller medvitsløysa. Slikt kan råka den beste. Me vil òg streka sterkt under at i NM no sit det eit anna styre, ein annan formann og ein annan dagleg leidar som på ingen måte er andsvarlege

Til bokreidarar og bokmenn:

Heidersgåva av Gjelsvik-fondet

Heidersgåva av Gjelsvik-fondet vert utetla av Norsk Måldyrkingslag (Akademi for det norske målet). Gåva vert gjevi for den nynorske boki som er framifrå i innhald og stil, og attåt er skrivi på det reinaste og beste målet.

Kva litteraturgrein boki høyrer til, hev ingen ting å segja. Diktarverk, vitskaplege arbeid, vanlege opplysningsbøker, umsetjingar, ordbøker o.s.b. kjem på like line i tevlingi.

Domsnemnd er Ivar Eskeland, C. A. Pihlsgt. 1, O273 Oslo 2, skuleinspektør Olav Grimdal, 3880 Dalen i Telemark og folkehøgskulestyrar Sigurd Sandvik, 5455 Halsnøy Kloster.

Bøker til tevlingi lyt sendast *beinveges* til domsmennene innan 1. oktober i år. - NB! *Ei bok til kvar domsman* av bøker utgjevne i 1990.

Vensam helsing
NORSK MÅLDYRKINGSLAG
Hallvard Bergwitz
skrivar

Gåvelista for Vestmannen

Arne Amundgård, Bøverbru, 100,-. Robert K. Andersen, Hovin i Telemark, 150,-. Louise Bjørkum, Frekhaug, 100,-. Johannes Heggland, Tysnes, 200,-. Jostein Krovik, Fiskåbygd, 100,-. Knut Rysstad, Kristiansand, 500,-. I alt kr. 1150,-.

Me takkar gjevarane
VESTMANNEN
Helge Liland
Midgeilen 16
5067 Store Milde
Bankgiro: 8401.21.43027
Postgiro: 4 25 63 92

Tinga, les, spreid
og skriv i
Vestmannen!

för tankemisfosteret. Sidan svangerskapet enda i abort, dreg me det heile fram her nærest til åtvaring og avskrämsla för ettertidi. Maktsentralistiske tilrenn luktar ille i våre dagar.

J. Kr.

JØRGEN BUKDAHL - stridsmann for det folkelege

Av Sigurd Sandvik

Poul Engberg: Jørgen Bukdahl
- den folkelige stridsmand
Poul Kristensens Forlag,
Herning

Poul Engberg, som gjerne vert rekna for "the grand old man" i folkehøgskulen no, var nær ven og åndsfrende med Jørgen Bukdahl. Difor ventar me oss mykje når me opnar denne bok, og me vert so visst ikkje vonsvikne. Dei var mykje saman, desse two, både på folkemøte og stemnor, i venemøte og i "frydemåltider". Attåt hadde dei lange telefonsamtalar, og Engberg hev liggjande eit hundradtal brev etter Bukdahl.

På alt dette, og ikkje minst på brevsamlingi, teiknar no Engberg eit nærbilete av "vulkanen" Bukdahl. Og mykje meir: Det vert ei soga um kulturstrid i Danmark og Norderland gjennom aldi so mange år, ei soga um brytingar og umskifte i dansk folkehøgskule, um folkelege reisingar - og serleg um korleis Noreg stig fram or duldo.

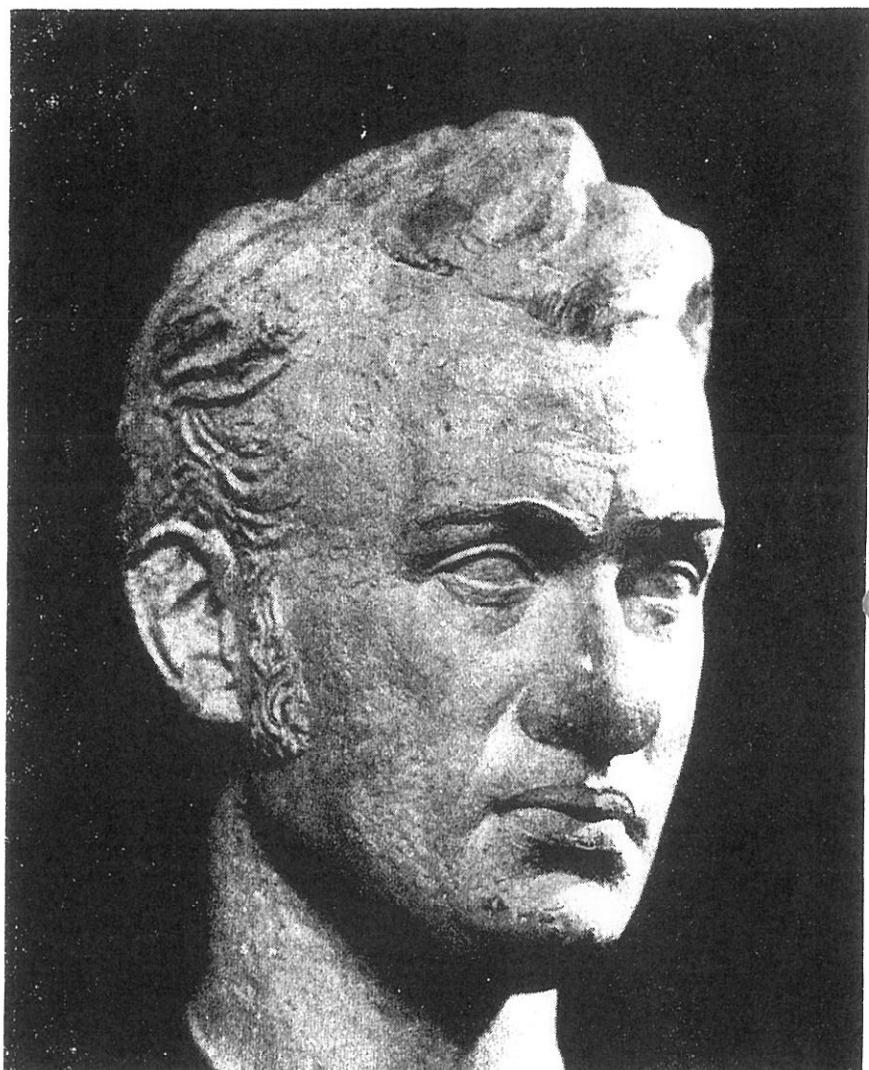
Poul Engberg hev det store yversynet. Han hev sjølv levt sterkt med i brytingane, og kjänner dei som stod fremst i striden. Me får sjå attum kulissane i det store spelet. Men det er sak og ikkje person som er det viktigaste. Bukdahl var eit undantak. Hjå han var heilskapen so sterkt at sak og person vart eitt.

Engberg går sterkt imot at Bukdahl køyrdde two spor, eit folkeleg og eit akademisk. I alt sitt liv og si gjerning hadde han eitt mål: å fremja det folkelege. At han på ei vis kom millom two stolar, det kan gjelda økonomisk og sosialt i nokon mun, ikkje elles. Liksom Grundtvig såg han fram til ein dansk einskapskultur, bygd på ei folkeleg vakning.

Bukdal tala gjerne um det nasjonale, som for han var det folkelege. Han hadde klår front mot det nasjonalistiske, soleis som det ovra seg m.a. i den tyske nazismen.

Folkeligheden, som danskane talar um, er nærest det som Ivar Aasen kallaar *tjodskapen*, som hjå oss vil seja *norskdomen*. Dei gamle høgskulefolki visste kva dei la i ordi norskdomb og kristendom.

Poul Engberg går mykje inn på Grundtvigs folkelege syn, som låg bak

Jørgen Bukdahl - portrettbyste av Ståle Kyllingstad 1932

Bukdahls liv og gjerning: hjå Grundtvig er poesien cit hovudord. I menneskelivet og i soga finst det minningar um det gudsbletet me er skapte i, og dette er difor føresetnaden for at kvar av oss kan ta imot den kristne openberring. Men ikkje berre det. I soga åt dei einskilde folk hev poesien ovra seg i mytar, eventyr og segner. Dei vart til i "ungdomstidi" åt folket, og talar sterkest til ungdomen som ber på ein draum um det sanne og fullkomne livet. Den vaksne finn kraft i denne draumen, som driv han til dåd. Soleis vert poesien til historie. Og dette er det Grundtvig meiner med det historisk-poetiske. Bukdahl sa ofte: "Poesien må ha remtræk til virkeligheden!"

Mytar og folkeånd

Mytane er noko ulike hjå dei ymse folkeslag, og gjev deim i nokon mon

ulike førelologer. Hjå nordiske folk synest det serleg vera den ståande striden til været mytane vitnar um, - striden millom æser og jotnar, millom ånd og natur, ljós og myrker, varme og kulde, liv og daude. Denne trui på eit guddomeleg upphav, som kjem fram i lengten hjå alle menneske og ter seg i mytane, gjer at det folkelege hev eit universalt siktemål, og alle folk hev eit sams hopehav. Men kvart folk hev òg eit serskilt "folkehjarta", - sermerke som kjem fram i morsmålet. "Modersmål er det rosenbånd som store og små omslynger. I det lever kun fedres ånd, oh i det kun hjertet gynger", syng Grundtvig.

Bukdahl fylgjer Grundtvig i hans syn på folkeånd, som han hev etter den tyske filosofen Herder. Det er eit

Til s. 5

Frå s. 4

irrasjonelt umgrep. Bukdahl er ein deduktiv tenkjar, som òg Grundtvig var det. Han går ut frå heilskapen, stor-synet, og ser på detaljane derifrå, medan analytikaren tenkjer induktivt og byggjer heilskapen upp av detaljane.

Noreg

Dette kjem klårt fram i Bukdahls kritiske skrifter. Med "Norsk national kunst", som kom i 1924, vart han lagt merke til, og danske akademikarar sette store voner til han. Men då "Det skjulte Norge" kom i 1926, snudde dei seg mot han, både dei danske akademikarane og "heimedanskane" i Noreg. For her lyfter han serleg fram landsmålsdiktingi. Det er der me møter det dulde Noreg, som hev berga restane av den rikskuluren som ein gong var. Dette vart for drygt for mange. Men Bukdahl heldt likevel fast på Olavssynet, som han sidan gjerne kalla det. Og det hadde jamna seg mykje ut då "Det skjulte Norge" kom ut att i 1981.

I dei mange føredragi både i Danmark og Noreg tala Bukdahl um brui i Norderlandi som fører ut til Europa. Ho må kvila på dei nasjonale berestolpane i kvart land. - Med ein lur blenk i augo mot nordmennene som var på lærarkurs i Askov, kunde han seia: "Noregs veg til Europa heiter ikkje Bjørnson men Ivar Aasen!" - Det kan vera verdt å koma i hug dette no når det teiknar til at me skal inn i EF.

Engberg fylgjer Jørgen Bukdahl gjennom barndom og ungdom. Både foreldri var grundtvigianarar. Faren var lærar frå Falster, der Jørgen vart fødd i 1896. Seinare flutte dei til Askov. Mest å seia for han fekk mori, Else Marie Pedersen, som levde til 1937. Me fylgjer han gjennom gymnasåri i Ribe og studieåri i København. Det var litteratur han studerte. Her var det han valde den folkelege lina i staden for den akademiske, og han vart tru mot dette valet heile livet. Folkehøgskulelærar vart han likevel ikkje. Faste timer frå tidleg morgon høvdde ikkje for han. Likevel heldt han årvisse føredrag i Askov og på møte og stemnor i folkehøgskulen elles. På lærarkurs i Askov kom han til å halda mange føredrag. Det var ikkje få norske folkehøgskulelærarar som sat under talarstolen hans der, - i det gneistverket som talane hans oftast var.

Bukdahl fekk eit serskilt tilhøve til Noreg. Her budde han då han arbeidde med "Det skjulte Norge", ei tid i ei liti hytta på Dovre. Endå meir gjorde det fulla

at han vart gift med Magnhild Ødvin frå Stavanger med etterøter til Hardanger. Ho studerte kunsthistorie. I nokre år budde dei i Oslo, og samla norske diktarar og kunstnarar kring seg. Sidan fekk dei seg heim på "Bjerget" i Askov

Frigjering

Engberg tek for seg sak etter sak som Bukdahl levde sterkt med i og stridde for. Han sökte det folkelege Suomi, og fann det m.a. i Kalevala-songane og hjå diktaren Alexis Kivi. Liksom han var ein ihuga talsmann i Danmark for norsk målreising, stridde han for færøysk frigjering, og for at Island skulde få att dei gamle norrøne handskriftene. I Danmark var det Syd-Slesvig-spursmålet og striden for mindretalsrettane som fanga han mest. Han heldt nokre av dei store talane sine både på Skamlingsbanken og i den vakre Skibelund ned mot Kongeåen.

Folkelegskap og eksistensialisme

Bukdahl vilde vera med og lyfta fram att Askov til den store nordiske høgskulen han hadde vore i Schröders tid. På den lina stod òg Poul Engberg. Her var Arnfred noko etterhaldden. Og med dei nye styrarane som kom, vart Askov etter kvart dregen inn i ungdomsupprøret, som gjorde Bukdahl heller heimlaus der. Likevel hende det at ungdomen hølyrde på han - i ei tid då dei elles brydde seg lite um føredrag -. Då Poul Engberg skipa den nordiske folkehøgskulen på Snoghøj fekk han full stønad av Bukdahl.

Fram gjennom bok vert me førde inn i skiftande tider og skiftande syn millom grundtvigianarane i Danmark. Me møter Bukdahl i den grundtvigske renessansen, som serleg Aage Møller og Anders Nørgaard stod for. Aage Møller drog fram att mytane, og Anders Nørgaard stod for det kyrkjelege synet hjå Grundtvig. Bukdahl studde dei både i hovudsynet, men heldt fram at dei måtte ikkje skilja for sterkt dei two frontane. Kyrkja skulde vera folkeleg, og det folkelege bar i seg ein guddomeleg universalitet.

Dette heldt han endå sterkare fram i den "tidehverv"-bylgja som tok ny fart med doktorutgreidagi til Kaj Thaning: "Menneske først -". Her kom Bukdahl til å stå millom two frontar ved at han heldt fram det guddomelege i det menneskelege. Sekulariseringi var han ikkje med på. - I eit brev i 1964 skriv Bukdahl: "Jeg tvivler på

sækulariseringen, der spænder lokomotivet fra togstammen ... nu ser jeg, at Thaning i Aagaard rangerer med togstammen alene, der, da det går nedad, selv kan løbe fra Udbý til Peking".

Bukdahl hadde arbeidt seg fram til det synet som han fann både hjå Grundtvig og hjå Søren Kierkegaard, at det er livet sjølv, *eksistensen*, det gjeld, den livsrøynsla som kvar vinn fram til. Hjå Grundtvig kom dette fram først etter 1850 då han gifte seg med Marie Toft og kom nærmere dei gudelege forsamlingsane. Boki "Folkelighed og Eksistens", som Bukdahl skrev då han var 75 år, kalla han sjølv for sitt folkelege testament. Engberg reknar boki med millom høgdepunkti i verksemdi hans, - saman med "Det skjulte Norge" og "Norden og Europa" (1947).

Både uppgjeret med tidehvervrørsla og Thaning, og arbeidet hans um Kierkegaard hev Engberg greidt godt ut um. Sameleis tek han for seg Gøteborgtanken hjå Grundtvig, som Bukdahl saman med C.P.O. Kristiansen, Holger Kjær og Poul Engberg heldt mange nordiske kurs um nokre år etter seinste krigen. Heile vegen tek Engberg fram brev frå Bukdahl. Dei er fyndige - og rett på sak, og hev sitt eige verde i boki, samstundes som dei provar den framstelling som Engberg gjev.

Diktaren Bukdahl

Diktaren Bukdahl kjem fram sist i boki. Alt i ungdomen skreiv han dikt. "Aften ved Førling kirke" bygde han oppatt i 1945. Det er frå Ribe-tidi, då han sykla framum der kvar laurdag på veg heim. Elles vert "Karyatiderne" frå 1940 ståande som eit av hans beste, um kvinna som ber templet. I 1940 sende han ut boki "Lyseklosteret". Ho knyter seg til upplevelingane hans i Fana sumaren 1936. Det var då "salmen", som han sjølv sa, vart til: "Solen står stille i Gibeons dal".

Og med dette lyt eg slutta av umtalen. Ein kan ikkje ta heile havet med eit ausfat, som folk her utmed kysten seier. Les boki! Folkehøgskulefolk som vil vita kva folkehøgskulen står for, kan få rettleiding der. Serleg gjeld det oss nordmenn, at me kan møta - ikkje berre Noregs-venen Jørgen Bukdahl, men at me kan få betre fotfeste i striden for vår norske sak.

Sigurd Sandvik

OLAV PAULSON

(1822-1896) var frå Herøy på Sunnmøre. Frå 1860 var han forretningsførar i Nordre Bergenhus Amts Dampske ibsselskab (Fylkesbåtane). Han var med og skipa Vestmannalaget, og han stod i brevskifte med Ivar Aasen som han kjende frå Herøy. Olav Paulson gav ut norskmaalsbøker, m.a. ei lesebok i 1869. I "Fraa By og Bygd" skreiv han stundom - nokre gonger under merket "O. P. Leite". Diktet nedanfor, *Min heimstad*, hadde merket "-p-". Det stod i 1873-årgangen av "Fraa By og Bygd", og det er Torleiv Hannaas som hev lese det heim att til Olav Paulson.

Min heimstad

*Endaa som i gamle tider
garden millom stein og lidér
lyser under haage tind;
fjorden seg kring strandi rundar,
drøymande no viki blundar,
attved blømer hegg og lind.*

*Øyarne seg fagert kransa
baatarne paa alda dansa,
skjeri hildra seg paa sjø.
Eg paa nuten sit og starar,
tenkjer paa dei gamle karar,
ser utsyver fjord og bo.*

*Her foor far min fyrr og rodde,
her han gamle øyken skodde,
rudde, plogde, slo og skar.
Her han volte, stelte, stullad,
gledesongen stille hullad;
her han tyngste sorgi bar.*

*Her paa tuftom eg vil byggja
og med viv og born meg hyggja,
takka Gud fyr' alt han gav.
Naar mitt hjarta sorg vil hysa,
skal daa voni fyr' meg lysa
til eg stuper i mi grav.*

Bustenskjold og Plassbakkallen

Etnedal, heimbygdi åt Sigurd Lybeck, er langt sør i Valdres. I Nord-Aurdal bur ein annan skrivande valdris, Jul Haganæs. Nyleg sette han venen sin eit vakkert minne med boki "En folkets forteller" på Grøndahl Forlag. Boki gjev prøvor på Lybeck-diktingi, ho set diktingi inn i større samahengar ved å syna til utsegner frå andre, t. d. Alf Prøysen. Og Haganæs sjølv samlar trådane i kvasse og råkande biletar som syner at han har sett seg inn i lagnaden åt Sigurd Lybeck og ikkje minst i tidi han levde i. Berre ei einaste side med bleikt skryt, side 155, og det kan ikkje løydelegge ei god bok.

Sigurd Lybeck var eit framhald av folkelesnadsforfattarane. Av dei eldre nemner Haganæs slike som Karen Sundt, Jon Flatabø og Rudolf Muus. Til same lina rekna Johan Falkberget seg. Og i dag vil eg segja at Kjell Aukrust og Vidar Sandbeck og kanhende lyrikaren Hans Bjørli er millom dei som har ført arven vidare. Alf Prøysen er alt nemnd i denne straumen.

Lybeck reiv seg aldri laus frå heimbygdi og småbruket og skogen. Han vilde vera ekte. Bygdamålet sitt brukte han til å inderleggjera riksmalet. Dette må ein koma i hug for å skjøne Sigurd Lybeck; korkje i språk eller innhald vart han slavebunden av politiske synsmåtar, endå um han høvde best i arbeidar- og bygdebladi med den bakgrunnen han åtte. Disor lever verket.

Han var ein religiøs mann og ein trufast kyrkjegangar. Og i eit bladstykkje frå 1920 tek han sterkt til orde for at kyrkjelyden hans skal bruka Blix-salmane. Også i målstriden var Sigurd Lybeck ubunden, men målmann var han ikkje.

Boki burde hatt ei alfabetisk namneliste.

Arne Horge

Han skapte Bustenskjold

Av Arne Horge

So segjer Horats: "Teretes suras integer probo!" "Med rein hug likar eg runde legger!"

Denne romerske tankjen frå siste hundradåret fyre Kristi fødsel kunde ha vore leidestjerna for etnedølen, forfattaren *Sigurd Lybeck* (1895-1975), han som skapte serien um Jens von Bustenskjold i lag med teiknaren Anders Bjørgaard i "Magasinet for Alle", det som til å byrja med vart kalla "Arbeidarmagasinet". Eros strøymer igjenom mykje av det Lybeck skriv, men han vert aldri lummet eller roten. Glede, latt og vemot sylgjer kjærleiksguden.

Serien um den sjølvutnemnde adelsmannen Bustenskjold frå Oladalen kom i gang i 1935, og både han og mange av dei mange hine seriefigurane stig beint ut or føljetongromanane som Lybeck hadde hatt i "Magasinet". I 1958 vart det film med Leif Juster som adelsmannen, det gav seg mest sjølv, og Einar Waage var Plassbakkallen. Og framleis leikar hugen åt Oladalsfolki kring bord og seng i naud og lyst kringum i bladi, kvart år kjem det jolehefte, og Sigurd Lybeck-forteljingar vert prenta uppatt i bladkellarane, men "Magasinet" er burte for mange år sidan.

Lettkorn

Bussen var fullsett. Ein mann keik inn og såg at two hundar var med. Han tek til ords, ilsk i mølet:

- Dette liknar Noas ark!

Einkvan i bussen er rapp å svara:

- Ja, berre kom inn. Me manglar ein torsk!

*

- Det er grueleg kor seint du kører!

- Um parti ikkje høver deg, kann du stiga av og brukta føtene!

- Nei, nei, nei. Det er greidt nok. Eg hev ikkje slik hast.

Formann og/eller forkvinna

Me hev med eit avprent "Formand eller forkvinde" som Pia Jarvad for noko sidan skreiv i det danske bladet "Nyt fra Sprognævnet" - som nokolunde tilsvavar det norske bladet frå Norsk språkråd. Spursmålet um nemningane *formann* og *forkvinna* er, som me skynar, ikkje noko sernorsk spursmål. Det er ikkje avgrensa til Noreg og Danmark heller. I februar i år kom me på ei avismelding frå Færøyane som fortalte at *tjodveldeungdomen* i Tórshavn hadde valt både ei *forkvinna* og ei *varaforkvinna*. Den færøyske kommentaren var at no er kvinnene "rætttiliga komnar til sin rett i felagnum".

Bergtóra Hognadóttir,
forkvinna.

Inga Arge,
varaforkvinna.

Formand eller forkvinde?

Af Pia Jarvad

Vi bliver af og til spurgt om man skal bruge *formand* eller *forkvinde* når den pågældende leder er en kvinde. Nogle kvinder oplever det diskriminerende at blive tituleret *formand*, mens andre kvinder anser titulaturen *forkvinde* for en unødig nydannelse. Spørsgmålet er ikke kun et sprogligt spørsgmål, men også et holdningsmæssigt spørsgmål, det sidste giver Sprognævnet ikke svar på.

I dag er en stor gruppe af de betegnelser der siger noget om en persons arbejde, stand eller samfundsmæssige position sprogligt set kønsbestemte, idet de ender på *-mand*, og det er den type det er muligt at feminisere. Der kan således ikke indvendes noget sprogligt mod ord som *forkvinde*, *talskvinde*, *forligskvinde*. De er dannet efter de almindelige regler der er for sammensætninger, og de er parallelle med gamle velkendte ord som *tillidskvinde* og *videnskabskvinde* (if. Ordbog over det Danske Sprog fra henholdsvis 1898 og 1931).

Det ældste belæg på ordet *forkvinde* i Sprognævnets samlinger er fra 1964, og vi kan se at det er blevet meget almindeligt i de senere år. Og i Retskrivningsordbogen (1986) er således *forkvinde* med, sammen med *forligskvinde*, *tillidskvinde* og *videnskabskvinde*.

Betegnelserne *formand* og *forligsmand* hører til den gruppe ord som beskriver en persons stilling eller funktion i samfundet, og de er altså sprogligt set

kønsspecifikke. Desuden har ordene lang hævd som betegnelse for et veldefineret stillings- eller funktionsomrade, og de har kunnet og kan stadig bruges om kvinder, fx:

»den yngre Deel af Damerne, for hvilke Frøken Hansine var Formanden.« (Thomasine Gyllembourg (1773-1856), citeret efter Ordbog over det Danske Sprog)

»Bente Michelsen, Kvindelig Sejklub, er valgt som klubbens nye formand efter Liss Klepsch.« (Sejl og Motor nr. 6, 1989)

»forligs-generalissimus m/k Mette Koefoed Bjørnsen ... forligsmand eller forligskvinde. Fru Bjørnsen selv er temmelig ligeglæd.« (Berlingske Tidende 27.2.1989)

For ord af den type er der flere tendenser der gør sig gældende i dag, hvor flere og flere kvinder varetager stillinger eller funktioner som tidligere udelukkende varetores af mænd:

1) Man kan beholde den sprogligt set kønsspecifikke betegnelse uanset udøverens køn: Det gælder især for egentlige stillingsbetegnelser som *styrmand*, *bedemand*, *vognmand* (jf. i øvrigt at den kvindespecifikke betegnelse *sygeplejerske* nu også bruges om mandlige udøvere af sygeplejegerningen).

2) Man udskifter den kønsspecifikke betegnelse med en kønsneutral be-

tegnelse. Det sker især for den type betegnelser som ikke er egentlige stillingsbetegnelser, men som giver oplysninger om personens funktion, fx *folketingsmedlem*, *tillidsrepræsentant*. Det er en ikke så hyppigt brugt mulighed.

3) Man danner nye kvindelige personbetegnelser når udøveren er en kvinde. Denne mulighed synes især at blive brugt inden for den type betegnelser som siger noget om personens funktion, fx *tillidskvinde*, *statskvinde*, *talskvinde*, *forligskvinde*, *forretningskvinde*, og den er særlig hypsig.

Der er mange ord der betegner en persons stillings- og funktionsområde, der sprogligt set ikke er kønsspecifikke, men en stor del af dem har dog en indbygget forestilling om at udøveren er en mand. Det ses når udøveren er en kvinde, idet der sættes et hunkønsmærke på, fx *stewardesse*, *lærerinde*, *medhjælper*, *skolarkone*. Der er dog en udpræget tendens til at formerne med hunkønsmærke er på vej ud, i hvert fald i mere officielt sprog.

Der er altså flere modsatrettede tendenser i sprogrunden, og valget af én løsning frem for en anden kan derfor være udtryk for hvordan man forholder sig til de samfundsmæssige og sproglige forhold når det gælder de kønsspecifikke stillings- og funktionsbetegnelser.

Pia Jarvad (f. 1946) er amanuensis i Dansk Sprognævn.

Offentleg Målstyring

Det eg her skal segja hev samanheng med ei bok eg kjem med hausten 1991, "Mål og vanmåle" på Norsk Bokreidingslag. Eg prøver å skriva eit yversyn yver soga um det offentlege nynorske skriftmålet, skulemålet - den sernorske *gjeldande rettskriving*.

Eg hev sakna eit slikt yversyn sjølv.

Fyre 1917 var det departement og statsråd som godkjende målumbøtene. I 1917, 1938 og 1959 var det Stortinget. Statlege målinngrep vart etter kvart politiske brandsaker som vart gjenomvinga mot målfolkfleirtalet sin vilje. Dette var tydeleg nok i 1959, og endå tydelegare i 1938.

Etter min rekнемåte her kann me tala um 7 offentlege skulemålsreguleringar.

1893-normeringi

Formell heimel for skiftnorsk upplæring i skulen kom med målparagrafen i 1892 (sjølve skulelovi var frå 1889). Men rett nok fanst det truleg skular som tok i bruk skiftnorsk fyre 1892 - då med bakgrunn i jamstellingsvedtaket i 1885.

I 1893 kom eit fyrste teikn til statleg skulemålsnormering. Departementet førde opp nokre bøker til skiftmynster i skulane, men målet i bøkene var ikkje einsretta. Norsk skriftmål kom soleis inn i skulen med eit visst *mangfelde* - ein viss pluralisme. Dét spegla av stoda fyre hundradårsskiftet, der Ivar Aasen stod for hovudstraumen i skriftmålet, og avvikande ytterpunkt var Olaus J. Fjørtoft og Jan Prahl "Ny hungrvekja". I rundskrivet frå departementet i 1893 var 5 bøker opprekna. Det var Nordahl Rolfsens lesebok, landsmålsutgåva; lesebok for høgre skular av Garborg og Ivar Mortensson; *Nokre Salmar* av Elias Blix; *Norsk Maallæra* av Marius Hægstad, og Aasens grammatikk.

Rettskrivingi 1901

Påskuv um ei fastare skulerettskriving kom frå topphald, det vil segja frå statsråd W.A. Wexelsen. Departementet peika ut ei trimannsnemnd som skulde sjå på skulemålet. Det var ei ageleg nemnd: *Marius Hægstad*, norskprofessor frå 1899; Arne Garborg, velkjend diktar og tenkjar; Rasmus Flo, skarpskodd målrettar, umsetjar og skriftstyrar frå Stryn. Nemndi fekk på slutten two uppmenn - Lars Eskeland og Matias Skard, ordlisteskrivarar båe.

Utfallet vart 1901-målet - eit *lærebokmål med hovudformer og sideformer*: *Hægstadnormalen* og *Midlandsmalet*.

Hægstadnormalen var eit varsamt revidert *Aasen-mål*. M.a. fall fleirtalsendingar i gjerningsord burt; a-gjerningsord fekk *a*-ending i alle tidsformer frårekna notid (*Aasen kastade, kastat*); endings-*t* fall burt i sterke gjerningsord (*bore, funne* mot *Aasen bore, funnet*); etymologisk *d* vart stroken i nokre ord der dei mest gjengelege er *mei, sau, sei, (meid, saud, seid)*; endings-*t* fall burt i mykje bruka ord som *anna(t), noko(t), kva(t), mykje(t), lite(t) o.fl.* Dette var viktigaste umbøtene.

Midlandsmalet var Garborg og serleg Flo sitt verk. Det skulde vera ein "sidestraum attåt den skiftnorske hovudstraumen" for skular som ynskte det. Det bygde mykje på målet i folkevisone og i Mid-Noreg (difor namnet). Men midlandsmalet fekk ingen sjanse i skulen, for det vart stroke med rettskrivingi i 1917 (frårekna kløyvd nemneform). Utanum skulen møter me likevel framleis sume midlandsmålsformer på prent i 1991.

Skriveumboti 1910

I 1910 kom eit norskmałsumbrigde so varsamt at ikkje alle veit um det. Nokre skrivemåtar - typeformer - vart *valfrie* attåt dei gamle (m.a. lyga, bryta / ljeta, brjota; ei gate / ei gata; gatone / gatorne). Dei nye formene vart valfrie i skulen i 1910, i 1917 vart dei valfrie lærebokformer. Måtehaldet i 1910 burde helst ha vorte mynsterskapande for ettertidi, men slik gjekk det dessverre ikkje. Sekretærane i den departementsutpeika 1910-nemndi skulde folk få høyra meir til seinare; det var Sigurd Kolsrud og Didrik Arup Seip, den gongen studentar.

1917-målet

Tilnærningsbrigdet i 1917 var eit *stort* brigde. Didrik Arup Seip var hovudkrafti bak rettskrivingi, han var no riksmałsprofessor. Men utslagi av brigdet vart likevel tolelege, for fleirtalet i ei læreboknemnd sytte for at dei mest tradisjonelle formene stort rekna vart obligatoriske i lærebøker (i læreboknemndi sat Lars Eskeland, Olav Brekke og Halvdan Koht). A-mål og i-mål vart jamstelte i 1917; det kom parallellutgåvor av grunnbøker i norsk fram til 1938, og i-målet heldt seg godt. Ja, på 30-talet var i-målet i ny framgang. Hovudformene i 1917-målet er det som framleis stundom vert kalla *klassisk norsk, tradisjonell norsk, høgnorsk, Aasen-mål*, og det var desse formene Gustav Indrebø mana til å samla seg um i 1929 i den mykje kjende utgreidingi i Firda Folkeblad.

(Men einskilde systembrot kom inn i 1917, t.d. noko burtkast av etymologisk *d*).

1938-målet

I 1938 spela samnorskpolitikken eit umsynslaust *maktspel*. Målbrigdet var verre enn nokon venta - jamvel Knut Liestøl, ei tid kyrkjedepartementet og på sume måtar ein hovudandsvarleg, tykte det gjekk for vidt. I-målet vart klammermål, utstøytt or lærebøker og snart utstøytt skriftleg or skulen. Didrik Arup Seip kalla 1938-målet *dilettantisk*, og det fortel mykje, for same kva som kann segjast um Seip, so stod han sterkt fagleg. Det kom forbod nærast på raus mot etymologisk *d* i norske ord som fekk ha d-en i 1917; skrivemåtar med ø kom i staden for open y (*sølv, sølgje, skjøna* attåt *sylv, sylgje, skyna o.fl.*). Dette berre for å nemna litt. Stundom var brigdi reint uskynlege, som t.d. at gjerningsordi *vilja, kunna, skulla*, som ingen hadde vanskar med, brått skulde ha serbøygning i fortid med forbod mot den ålmene de-endingi. Dei nynorske nemndmennene var Halvdan Koht, Martin Birkeland og Arne Bergsgård. Mot 1938-målet reiste det seg ein brotsjø.

1941-rettskrivingi

Under krigen kom eit millomspel med ei rettskriving i 1941 frå NS-styret. 1941-rettskrivingi tok burt lettsynlege skavankar som kom inn i 1938, og etter mitt skyn var 1941-målet toleleg bra, um me held oss berre til målet. Men med NS-stempel var målet utskjært same korleis det såg ut. Etter krigen vart 1941-målet lagt burt utan ei ord, og sidan hev ingen kome det nær.

1959-normalen

Etter krigen sette dei politiske/målpolitiske makthavarane ny fart i samnorskpolitikken. Kyrkjedepartementet ved Lars Moen sa nei til å godkjenna ei norsk bok med i-former for folkeskulen. På hin kanten gjekk Arnulf Øverland og foreldreaksjonen etter kvart frå siger til siger. Departementet tok til å løyna seg bak Norsk språknemnd som vart skipa ved stortingsvedtak den 14/12-1951 - ei syrgjeleg jolegåva til det norske folket, syntet det seg. Norsk språknemnd skulde kronisk røra i hop norsk og norskdansk skulemål, som sistpå etter planen på málteknotisk vis skulde sameinast til det endelege og einerådande blandingsmålet, samnorsk.

Med 1959-rettskrivingi køyrdet både samnorskpolitikken og Norsk språknemnd seg i grus. Den nynorske 1959-

Til s. 9

Frå s. 8

normalen var eit nytt blandingsmål, verre enn 1938-målet. Bokmålet gjekk derimot i stikk motsett leid. Språknemndi sprakk, og dei nynorske sakkunnige Sigurd Kolsrud og Per Thorson sa takk for seg. Bokmålsgreini let tilnærningsmandatet sigla sin eigen sjø, og Norsk språknemnd freista eit skuggetilvære fram til 1972, då Norsk språkråd tok til med si verksem. På 60-talet kom det til sume målpolitiske tverrkast, og me fekk millomakti med Vogtnemndi, som vart kalla ei målfredsnemnd. Politikarane lukta nok at samnorskkskuta stod på grunn, men sume nynorske målblandingsfolk fekk vanskar med kompasen. Som rimeleg er, kanskje.

Norsk språkråd

Det første Norsk språkråd gjorde i 1972 var å liberalisera dei umstridde uppnorskingsformene i bokmålet attende til tidi fyre 1938. Departementet stadfestet liberaliseringsvedtaket i 1981, i ei stortingsmelding.

Fleirtalet i nynorskseksjonen i Språkrådet hev derimot i hovudsum fylgt den ihopbrotna samnorsklinna. Eit og anna norskenleg vedtak hev Språkrådet endå gjort. Serhendes. Pronomenet *me* vart jamstelt att i 1983, og same året vart ubunde lint hok. på *a* etter tillate (ei gata); i 1986 vart fortidsendingar på *-de* lovlege att i linne gjerningssord av döma-klassa med stомн på *r* - som *førde*, *nærde*, *størde* (etter eit meiningslaust forbod frå 1959,

mest ein mannsalder!). Språkrådet kann vel skilta med litt anna småplukk i norskstyrkande leid. Men i hovudsum hev Språkrådet fremja uppløsing og utvatning av norskrøtt skulemål (t.d. større opning for *an-be-heit-else-messig*).

I skulemålet er det i 1991 mange og store systembrot som skrik etter umvøling.

T.d. bør etymologisk *d* inn att, i det minste valfritt, grovt rekna i samhøve med Ivar Aasen (jmf. t.d. *aud* men *snaus*; *andfares* men *ansvar*; og uturvande brot med norskdansk i ord som *leder*, *brede* - *leiari*, *breia*). Ord med open y-uttale bør etter få hovudform med *y* (no er det hovudform med ø.t.d. *bølgja*, *følgja*, men derimot lyt det heita *skylja* som er eineform). Mange andre døme kunde nemnast. Det norskrøtt skulemålet er rettkome til og treng ei liknande liberalisering i tradisjonell leid som bokmålet fekk i 1972.

Eit hovudklagemål mot dagsens skulemål er elles at *i-målet* framhaldande er klammermål og utesengt frå lærebøker. Dette kom etter eit maktyvergrep i 1938, i strid med alle grunnleggjande demokratiske prinsipp.

Med litt velvilje kann me kanskje segja at *samnorskeksperimentet* var ufråkomeleg i Noreg. Me veit no at eksperimentet var *mislukka*. Det var i si tid ei politisk fanesak, men i dag finst det vel ikkje *ein* politikar som drøymer um å lyfta den fana meir.

Løysingssordet i 1991 er ikkje den statsallmakt og einsrettingstru som i

djupaste botn var grunnlaget for samnorsk måltekokratisme. Løysingsordet er mangfelde, slik *mangfelde* er sjølv *fyresetnaden og livsgrunnlaget* for alle små mål på jordkula (visst nok um lag 5000). Me kann spyrja kva verd det hev å halda uppe eit lite mål som det norske, og ingen *veit* i røyndi kva verd målmangfeldet på jordi hev. Me nærmar oss då straks grunnleggjande eksistensielle spursmål. Men i biologien er mangfelde både verdfullt og viktigt, og me må ha lov å rekna med at det hev like stort verd å halda uppe eit lite tungemål som å halda uppe ei liti og truga biologisk art. Eit tungemål, um aldri so lite, er ein del av det yrjande og mangslungne livet. Og eit skriftmål knyter band både attetter og frametter.

Slutningar

Kanskje hadde det vore ynskjeleg med eit meir einskapleg skulemål. Men slik soga vår i 100 år hev vorte - på godt og vondt - trur eg at tenkjeleg større einskap i skulemålet nett no er framtidsmusikk. I fyrste umgang trengst *norskliberalisering* med tilhøyrande mangfelde. So kann det kanskje deretter friviljug koma til større einskap på eit grunnlag som er betre enn dagsens skulemål. Friviljug. For dagsens skulemål er, slik eg ser det, ikkje noko godt einskapsgrunnlag i det heile. Men i all tenkjeleg framtid vil det trengast, trur eg, sume valfrie typeformer - i-former og a-former, og fleire i tillegg.

Or "Tuftekallen"

Ei god stund

Torsdag 14. mars 1991

Av Sveinung Ones

På eit årsmøte kann tidi verta knapp, og Tuftekallen i denne venda vera stutt. Men nokre strøtankar han hev gjort seg gjenom åri kann han vel dela med møtelyden.

Det bar so til at nokre slike tankar fekk ny næring her um dagen. Eg kom i prat med ein gammal kjenning; han er til skils år og alder komen - og vel so det.

Samrøda sveiv um so mangt; um det som ligg i tidi og det som longe hev vorte soga - heimesoga. Men skilnaden millom oss two var at hin hugsa so mykje lenger attende enn eg. Gamlekarar eg so vidt hadde møtt fyrr dei andast, og folk fødde for meir enn halvtanna hundrad år sidan,

kvende og karar, hadde samrødaren min havt dagleg og mangårig umgang med då sekelet vårt enno var ungt.

Han fortalte rispur og sogur, likt og ulikt. Han fortalte det som dret var, slik han hadde upplevt det og høyrt det. Han Sjur var eit petimeter, han Per eit rivjarn i arbeidet, ho Olga hadde grøne fingrar, han Nikodemus på skogen ein staskar og ho Marita i Myra det frækaste kvinnfolket som hev gjenge i stakk på den syndefulle jordi vår. Dei fleste var noko tå kvart - med ilt og godt i seg - dei som me.

Med eg lydde, tenkte eg at no fær eg kunnskap eg knaapt kunde fenge på onnor vis. Lite av slik bygdesoge vert sett på prent. Det som *kjem* på prent lyt silast aldri so lite.

Og det sviv for meg at slikt vert kalla slarv når vestlendingar flytter til Oslo og vert åtgådde diktatarar. Og at eit gamalt ord seger at um dei avfarne skal ikkje anna nemnast enn det som er både godt og sant. So undrast eg: alle desse rispune eller små sogune er mynster i ein vev. Di fleire bitar eg fær med meg, di meir veit eg, di betre kann eg skyna tidi - ættene fyre oss og notidi. Det er endå noko å læra. Vel skal me kunna verdssoga, og vel må me ha greida på nokre norske kongar og nokre farsotter i millomalderen. Men me er alle oss sjølve

og vår heimstad næmast; det var dette denne karen skyna med hjarta.

Eg takka då han letta seg frå sessen, fekk trøya yver akslene og sikspensen på skolten. "Takk sjølv," segjer han, "dette var ei god stund."

Me gjekk saman utetter tunet. Og eg tenkte: Det hender dei gamle er eldst. Det må vera godt å ha slikt eit minne, slik ein kunnskap, slikt eit hjarta når det kveldar på Kobbeskjer. Høyr når dei gamle hundane godgøy.

Endeleg vil Tuftekallen ynskja saambygdingen sin til lukka med umboden i Vestmannalaget. Takk til Ludvig Jerdal. Velkommen til *stjarnabu* Leidulv Hundvin.

"Filatelisten" nr. 10 · 90
(svensk fil. tidsskrift)

**Österrike,
Frankrike, Sverige**

□□□ Vårt lands gamle och riktiga namn är Sverige, så skrivet ännu på 1800-talet. Varför vi ska ha den svenska ändelsen -rige, som är lika med -rike ver jag inte. Det heter Svea rike en gång, hopskrivet till Sverige, och vi borde få det namnet tillbaka på våra frimärken, likaväl som Norge och Noreg.

T Heed □

Kven driv mishandling?

Avtorvalv Bergwitz

Dese tankane skreiv Toralv Bergwitz etter Antenne ti-innslaget 1. februar 1990 um ei ung mor som hadde fengje smaka den beiske kalken å få slengt skjellsordet "tyskartøs" etter seg. Ho var fråteki sitt eige barn, vart skulda for mishandling, og jamvel etter frifinningsdom nekta dei henne å få barnet att. Dei unge foreldri tok sist på saki i eigne hender; dei drog til Hamburg med barnet sitt ulovleg med seg.

Det er mange slags misshandling. Psykisk misshandling er truleg verst, den som gjev mest varande skade - først på sinnet, som so seinare forplantar seg til kroppen. Mange fysiske sjukdomar hev psykiske årsaker. Og endå um sume lækjarar tykkjест två hendene når dei meiner at slikt er tilfelle, so er det likevel reelle sjukdomar det er tale um.

Mange einskildmenneskje og mange menneskjegrupper er og hev vore utsette for både fysisk og psykisk vald. Me kann berre minna um Hitlers jødeforsyflgjingar og Stalins "utreinskingar", Khomeinis terrorvelde eller den avretta diktatoren i Romania. Me gløymer heller ikkje den politiske forsyflgjing i Sud-Amerika og Sud-Afrika. Det finst mest ikkje grensur for den terror og forsyflgjing som magthavarar av ymse slag hev utøva mot sine medmenneskje. Og sume (mange?) meiner jamvel at det skal so vera.

Den fysiske valden som eit barn er utsett for, tykkjest mange av oss vera vakne for. Men sume tykkjest ikkje sjå bjelken i eigne augo. Me hev enno i friskt minne skjellsordet "tyskarunge" som mange fekk slengt i seg jamvel fyre dei skyna kva det tydde. Det kann minna ikkje so reint lite um det tidlegare fatigkasseborn kunde verta utsette for frå besteborgarar og lærarar.

Den gruppa av menneskje her i landet som i den tid me kann minnast hev møtt den verste og mest langvarige psykiske valden, er truleg nett dei sokalla "tyskartøsene". Eg kann ikkje gløyma ein scene på Horten torg på sjølvaste fredsdagen den 8. mai 1945.

Me var i ein lukkerus etter meldingane um kapitulasjonen. Alle storma ut i gatune, og me kjende oss glade for at me var fridde frå åket med vilkårlege straffetiltak både mot skuldige og uskuldige. Folk fall um halsen på kvarandre i rein glede.

Men det var ei gruppe som ikkje kjende denne gleda - og det var gjentune som hadde søkt tilflukt i kasernen burte på Verven". Det var "tyskartøsene". Dei vart henta av barske heimefrontkarar, lesste opp på ein lastebil og køyrd til torget. Ved enden av torget laut dei stiga av - og so laut dei gå spissrotgang gjernom folkemassen som då fekk høve til å lata sin uppdemde harme gå ut yvi desse unggjentune. Folk dytta og stakk, spydda og ropa skjellsord. At ei av gjentune hadde hoppa i kanalen frå

lasteplanet, førde berre til lätt og løye.

Den psykiske liding som desse gjentune vart påførde både denne dagen og i tidi etterpå, er det vel vanskeleg å tenkja seg. Det å verta utestengt frå fellesskapet er truleg noko av det verste eit menneskje kann uppleva. At nær sagt kven som helst når som helst kann råka ut for å få kjenna kulden frå sine medmenneskje ved at dei kjem ut for vondsinna sladder, det tykkjest ikkje skræma frå å låna øyra til sladderen - og føra sladderen vidare. Ingenting er so lett å spreida som eit vondsinna rykte - og serleg dersom det hev ein snev av seksuell skandale innebygd i seg. Og kor lett hev me ikkje for å vera med på døming og utfrjosing av den uthengde. Sladderen er umogleg å koma til livs. For den som er offer for sladderen får ikkje greie på kva sladderen gjeng ut på - han får berre merka kulden som han møter, eller hånfliren.

Dei "tyskartøsene" som reiste til Tyskland vart fråtekne sine norske pass og statsborgarskap, og dei vart verande utestengde. I ættleder. Det må vera lov å undrast. Det finst vel hundredals døme på at barnevernsnemnder let born som verkeleg trøng hjelp, gå i hundane. Medan det i andre høve kann sjå ut til at dei reid på rettsdhavarprestisje i årevis. Kven som i slike tilfelle hev drive misshandling, kann me undrast på. Var det underleg at unge foreldre i eit slikt høve tok saki i si eigi hand ?

Garm d.y.:

Ringmerkt a og andre å-ar

For ei tid sidan var det usemjå på høgplan um maskoten ved komande Vetter-OL i den minste av Hamar-byane ved Mjøsa. Eller rettare, det var usemjå um namnet på maskoten. Eller endå rettare, um skrivemåten på namnet. Han vart, som sume kanskje veit, døypt Haakon. Men um avisone segjer sant - og slikt er ikkje innlysnande - so tok Språkrådet sjølv til ords og mælte at no måtte sanneleg dei andsvarlege sansa seg og skriva namnet med ringmerkt a - dvs. Håkon. Skrivemåten må vera ekte norsk. Skreiv avisone.

Dei synte til at alt rettskrivingi i 1917 tilrådde den ringmerkte a-en. I 1938 vart ringmerkjingi påbodi. Tviskriven a - aa - er utaldra. Heitte det. Å ja. Um bladmeldingane vedvarande er rette, skulde Språkrådet ha hevdat den ringmerkte a-en

Tils. 11

FOR MEG OG DEG!

EG er meldingsbladet til Norsk Målungsdom.

I EG finn du artiklar om grunnlaget for målreisinga, norsk mål, dialektane og nynorsken og mykje organisasjonsstoff. Alle som vil fylgja med i kva som hender i fremste rekka i målstriden bør tinga EG. EG vert av mange sett på som det viktigaste målpolitiske tidsskriftet i Noreg.

Ting EG du òg! For 100 kroner i året får du seks nummer av EG i postkassa! Nytt slippen nedanfor, eller sett pengane beinveges inn på postgirokonto nummer 0823 0943010, og merk giroen "bladpengar".

EG vil tinga EG!

Namn:.....

Adresse:.....

.....Nr./stad:.....

Underskrift:.....

SEND TIL: Norsk Målungsdom, Nordahl Bruns gate 22, 0165 OSLO, Tlf.: 02-364043

er ein sams bokstav for norderlandi. Same kven som måtte ha sagt det, er dette nok av ei usanning. Eller i det minste usant. På Island og Færøyane skriv dei no som tidlegare den påtenkte bokstaven med trøng ljestrek yver a - det tyder á.

I norderlandi skriv me soleis bokstaven på tri måtar - á, å og aa. Visseleg er det so at tviskriven a er minst vanleg i dag. I Danmark reknar dei helst den ringmerkte a-en for svensk, og danskane tok ved den svenske ringmerkjingi i 1948 - då med visse undantak for einskilde stadnamn. Men skrivemåten finst enno hjå oss, og han vert brukta både i namn og sume andre høve; slikt vert ikkje burte med eit eller anna språkteknotisk skrivebordsvedtak. Um slike vedtak kann brigda på sumt, kann dei ikkje brigda på røyndi. Med røyndi er her helst tenkt på sogerøyndi. Den kann ikkje brigdast. Soga og sogemerki ligg der som dei hev gjort.

No skal me ikkje påstå at at dette er eit stort målspursmål. Me er ikkje viss på at det er eit målspursmål i det heile. Det er tale um typografi. Men, men -. Endå i denne saki, som aldri hev vekt den heilt store hugrørla, ikkje hjå nokon - endå i denne saki let det seg gjera å forrenna seg. Endå til i ei slik sak, å sjå til u-umstridleg og u-umstridd, kann det koma baksellar.

Me hev ingen serskild elsk, open eller duld, til tviskriven a. Me hev ikkje serskilt huglagt ringmerkjingi heller, um me nok brukar henne. Men sidan einkvan fyrst er ute og gjel um det ekte norske, må det vera grunn til å grava litt djupare i materien enn som so. Skal ordet *ekte norsk* brukast, so lyt me attende til millomnorsk og gamalnorsk skrift. Og um det visstnok finst døme på tviskriven a, so er det vanlege a med ljestrek - á. Ringmerkt a er i denne samanhengen ein sogelaus nyskapning, innførd frå sota bror. Ja, han kann vera bra nok for dét, må vita -.

Ny dagleg leidar i NM

I sumar kom det ny dagleg leidar på skrivarstova i Noregs Mållag. Han heiter Lars Svarstad og er 36 år. Svarstad er fødd i Stryn, og han hev yrkesbakgrunn i Postverket. Siste 12 åri hev han vore tilsett i Ålesund på Sunnmøre, og han hev vore verksam i Borgund mållag.

Den daglege leidaren i NM heitte frå gammalt skrivar eller mållagsskrivar; sidan var visst nemningi ei tid generalsekretær. Anten tittelen no er det eine eller det andre, sit Lars Svarstad på ein viktig plass. Mange kjende folk hev site på sessen hans fyre han.

Jarl

Dette stykket av Eigil Lehmann stod i "Os & Fusa-posten" den 876-1991:

Frigjering

AV EIGEL LEHMANN

No i mai hev me ei rad med fridomsdagars som me høgtidar. Áttande mai frigjering frå tyskarane, sytande mai frå daskarne, sjunde juni frå svensken. Er det so ærefullt dette, det er og eit vitnemål um kor me hev vore trakka ned utgjennom tidi og lege under for mektige grannar, vorte røva og herja og svivyrde og snøydde. Og er det ærlegt? Er me so frie som me gjerer oss til av?

Nett no gjeng det ei fjerr-syning frå Grønland, um sjølstendiggjeringsl fra danskeveldet. Eit billete av forretningsbygg der synter ikkje ein tekst, ikkje eitt ord, ikkje ein bokstav på heimemålet deira, alt var dansk som det skulle vera i Kjøpehamn. Grønlendingar fortalte at dei kunde knapt ganga inn ein stad og handla utan dei måtte tala dansk. Det var danskane som rådde og rikte, meir enn nokorslinne. Er dette fridom? Svaret gjev seg sjølv.

Ein av skaldarne våre

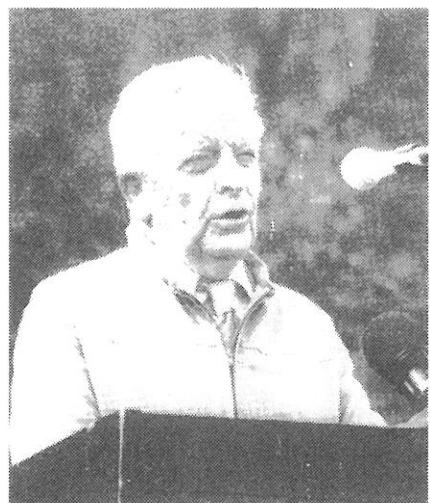
skreiv ein gong at "som me att vår fridom fekk, so må me få vårt, so fekk me også vårt mæle". Det er ei lygn. Det som er sant er at "skal me att vår fridom få, so må me få vårt mæle." So på Grønland og so annanstad. Deter målfridomen som er fridom.

— På Færøyane er bilætet elt anna. So snart du kjem i land, møter du færøysk på lastebilar og båtar og forretningar, allstad. I Tsjekkoslovakia vart heimemålet bore fram av krevet um tsjekkiske gatenamn, ei stundjamsides med del tyske og seinare aleine. Jamvel samarne her hjå oss hev drivet igjennom samiske stadnamn, del og fyrebils Jamsides med del norske.

Som Grønland – so også Noreg

Korleis er det so med oss sjølve, til dømes i den store byen med det platt-tyske namnet Bergen. So å segla heilt likt med bilætet frå Grønland. Dansk upp og

dansk i menta, ja sjølv sagt ikkje Kjøpenhamn-dansk men norddansk, p-t-k-dansk som det også kallast. Det vitnar ikkje mykje um frigjering, men so mykje meir og sannare um det som er røyndi, at det som hende i atjan hundrad og Hjortan ikkje var etterrettsing av det norske riket, men at Danmark kloyna i two, two danske luter. Grunnlov skrivi på reinhekla dansk og so til denne dag, og ikkje ein by i landet utan danskemålet rår or rikjer. Me hev trættast mykje um namnet på landet vår, Norge - Norig - Noreg. Ikkje rett nok, dei rette namnet på landet vårt er Nord-danmark til skil frå Sør-danmark, like eins som til no nyleg Aust-tyskland frå Vest-tyskland, eller som del to danske by-namn vi våre Kristiansund N og Kristiansand S. Danmark N er rettvisande namn, til skil frå Danmark S. Nei skal me tala sant um fridom, so må me fyrst gjeva danskemålet respass og setja heimemålet i høgssætel. Billegare er det ikkje.

Til 80-års dagen kom dette forvitnelege utvalet med artiklar, som gjev eit tversnitt av den rike og manslungne forfatterskapen til Anders Ohnstad. Utvalet som er redigert av Andreas Bjørkum og Jarle Bondevik, femner um alt frå lokalhistorie til rikssoge, og Anders Ohnstad skriv lett og folkeleg um både Kong Sverre, Per Sivle, William Gladstone og ei rad med andre personar og hendingar med tilknytting til bygdene i Indre Sogn.

Boki inneheld og etterord, bibliografi og helsingliste.

Hefta kr. 200,-.

Norsk Bokreidingslag

Boks 2672 - 5026 Bergen/Møhlenpris

God og rimeleg mat

får du på

Kaffistova til Ervingen

Torgegaarden, Strandkaien 2, 5000 Bergen

RETURTILSKRIFT:
Vestmannen
6143 Fiskåbygd

Måltvang

Olav Aarflot i Volda, trottug bladskrivar og trugen lesar av Vestmannen sidan bladet kom i gang, sende oss dette innlegget av G. Armauer Hansen, som stod i "Aftenposten" i 1912.

G. Armauer Hansen (1841-1912) er den verdskjende norske lækjaren som uppdaga leprabasillen og som gjorde ei slik storbragg i striden mot spedalsksykja. Det var ikkje lett for redaktøren å visa burt innlegget frå ein so ruvande mann. Det kom likevel ikkje på prent fyrr etter Armauer Hansen var avlidne.

Truleg er det med blanda kjenslor lesarane får gjeva seg kjende med Armauer Hansens tankar um norsk målreising i 1912. Me takkar Olav Aarflot fordi han tenkte på Vestmannen med stykket:

Målkrig

Som en ven af maalsagen maa jeg faa lov til at sige nogle ord.

Det forekommer mig besynderligt, at man aldeles glemmer den tvang der gjennem lange tider er øvet mod bondebørnerne, idet de har vært tvunget til at faa sin boglærdom indpugget ved hjelp af rigsmaalet.

Nu staar baade den ene og den anden rigsmaalstaler og snakker høit om at de ikke har været nogetsteds i landet, hvor ikke bønderne har forstaet dem, og det er jo rimeligt nok, fordi alle bønder har vært tvunget til at lære rigsmaalet. Men ingen af dem har fortalt, at de ikke har forstaet bønderne, og det maa have været tilfældet, hvis de har været noget vidt om i landet, det ved jeg af egen erfaring.

Skulde det da være saa besynderligt, om de norske bønder, der dog er majoriteten i landet, sagde: nu skal byfolkene høre vort maal! Bjørnson har en

gang sagt, at naar den norske bonde vaagner, saa vaagner han til reaktion, og da formentlig ogsaa til reaktion mod den tvang, der har været øvet mod ham i maalveien.

Rigsmaalet kalder man vel vort sprog, fordi man hverken kan kalde det norsk eller dansk, men alle er enige om, at det yderligere maa fornorskies, og da kunde man gjerne have sparet sig at danne rigsmaalsforeningen. Hvorfor danne en forening for at bevare det, som alle er enige om at der trenger forbedring? Det er i det hele haabløst at danne foreninger for at bevare noget, der er dødsdømt, eller overhovedet for at bevare noget, thi da er det vel noget nyt igjære, og det nye vil nok vinde frem, hvis det er livskraft i det, og det kan man være vis om at det er, naar man stifter forening for at bevare det gamle.

Nu tro man ikke at jeg af denne grund er maalven; nei, jeg er det, - fordi jeg mener at vi maa have vort eget maal, om vi vil være en nation. At snakke om at vi udelukker os fra kulturen, naar vi vil have vort eget maal, er efter mit skjøn bare vrøvl, thi vil vi i dette land naa en høiere

kultur eller uddannelse, saa er vi nødt til at kunne minst et af de tre sprog, tysk, engelsk og fransk, helst de alle tre.

Publiserer vi noget i rigsmaal, kan vi lige godt publisere det paa maalet; det bliver akkurat lige meget eller lige lidet kjendt ude i Europa, det har jeg personlig erfaring om.

Det klinger for mig saa uendelig forlorent, naar man nu taler om at maalmænderne vil bruge "magt og midler" for at faa sin sag frem, som om rigsmaalsmænderne har gjort noget andet, den gang de sad inde med "magten og midlene", hvad de heldigvis ikke nu gjør.

G. Armauer Hansen

**Eit skriftmål er i live
so lenge nokon skriv
det og les det.**

**Spreid
Vestmannen
Kjøp bøker
frå
Norsk
Bokreidingslag**

Din lokale storbanks

FOKUS Bank